

doi: 10.3935/rsp.v26i1.1555

INNOVATION CULTURE IN CRONY CAPITALISM: DOES HOFSTEDÉ'S MODEL MATTER?

Jadranka Švarc, Jasminka Lažnjak

Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2017., 236 str.

Optimalna inovacijska kultura omogućuje snažni razvoj poduzetničkog gospodarstva s visokom razinom inovacijskog potencijala i poboljšanje konkurentnosti na međunarodnim tržištima. Što određuje inovacijsku kulturu? Gotovo je nemoguće jednoznačno odgovoriti na to pitanje, jer mnogi čimbenici s različitom snagom utječu na razvoj inovacijske kulture. Međutim, nedostatak tih čimbenika može ozbiljno ugroziti nužne preduvjete za postizanje potrebne inovacijske kulture, što može onemogućiti inovacijski i tehnološki napredak te zaustaviti gospodarski razvoj. Postizanje optimalne inovacijske kulture prilično je teško i zahtijeva puno vremena i truda kako bi se uskladili i organizirali svi dijelovi, a s druge strane razmjerno je lako ugroziti ostvarena postignuća. Nedavno objavljena publikacija hrvatskih autorica više nego uspješno doprinosi raspravi o ulozi i razvoju inovacijske kulture, osobito imajući u vidu utjecaj *crony* (ortačkog i/ili rođijačkog) kapitalizma. Riječ je o knjizi *Innovation Culture in Crony Capitalism: u Does Hofstede's Model Matter?* (Inovacijska kultura u *crony* kapitalizmu: Ima li značenje Hofstedeov model?) autorica Jadranske Švarc i Jasminke Lažnjak koju je objavio Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba.

Osim kratkog *Predgovora* i *Uvoda*, knjiga se sastoji od tri dijela podijeljenih u osam poglavlja. U *Uvodu*, autorice objašnjavaju kako je njihovo zanimanje bilo

motivirano dugotrajnom gospodarskom recesijom koju je Hrvatska zabilježila i divergencijom u pogledu povećanja našeg BDP-a u usporedbi s ostalim članicama EU-a. Takvi uvjeti ne ugrožavaju samo naš daljnji gospodarski razvoj, nego nepovoljno utječu i na dobrobit i blagostanje hrvatskog društva. Nadalje, značajne gospodarske razlike između hrvatskih regija potiču na istraživanje regionalnih razlika u inovacijskoj kulturi koristeći poznati Hofstedeov model kulture, vjerojatno najpopularniji način za analizu utjecaja društvene kulture na gospodarski i socijalni razvoj. Glavni cilj istraživanja bio je spoznati ulogu i važnost kulturoloških čimbenika na nastanak i razvoj regionalnih inovacijskih kapaciteta. Primjenom Hofstedeovog kulturološkog modela, autorice su željele spoznati djelovanje i snagu čimbenika sklonosti individualizmu ili kolektivizmu, muškosti ili ženstvenosti, autoritarizmu ili liberalizmu, usmjerenosti na budućnost ili neposredno zadovoljenje želja i drugo, na inovacijski razvoj hrvatskih regija i cijele Hrvatske.

U prvom dijelu pod naslovom *Teorijska pozadina*, koristeći rezultate mnogobrojnih istraživanja, autorice među ostalima pojašnjavaju važnost inovacija i kako su one povezane s inovacijskom kulturom. U 1990-ima inovacije su doživjele pravi procvat zahvaljujući nastanku gospodarstva temeljenog na znanju i postale važan koncept, jedna od popularnih i često upotrijebljenih *velikih riječi* koja omogućava tehnički i tehnološki razvoj kao i gospodarski rast te može riješiti najvažnije društvene i gospodarske probleme. Inovacije i kreativnost imaju mnogobrojne odnose pa, iako se u kulturnoj ekonomiji svaki proizvod može smatrati inovativnošću, to nije jamstvo uspjeha na tržištu ili s publikom. Kreativnost uključuje nova znanja, dok inovacija ne mora biti kreativna i može biti postupna. Najvažnije obilježje inovacija je primjena novih ideja ili kreativnosti

s poslovnim rezultatima. Kreativnost nije dovoljan, ali je nužan uvjet za inovacije. U suvremenom društvu inovacije više nisu vezane samo uz znanstveno-tehnološka znanja, nego se usklađuju i s kreativnošću. Inovacije su potaknute razvojem kreativnog gospodarstva, koje objedinjuje kreativnost, znanje i inovativnost.

Široka rasprostranjenost inovacija, nastanak i široka primjena informacijsko-komunikacijske tehnologije i rast inovativnih dostignuća omogućuju stvaranje poduzetničkog gospodarstva. Dok su u prethodnom dominantnom konceptu inovacijskog sustava, inovacije prethodile poduzetničkoj aktivnosti, u poduzetničkom gospodarstvu stanje je obrnuto: inovacije dolaze nakon poduzetničke aktivnosti jer se ne mogu ostvariti i komercijalizirati bez poduzetničkih aktivnosti. U posljednjih dvadesetak godina, pozornost javnosti i znanstvene zajednice preusmjerio se iz inovacijske u poduzetničku kulturu. Slijedom toga, narasla je sklonost primjene pojmova nacionalne kulture na analizu nacionalne poduzetničke kulture, koristeći poznatu Hofstedeovu ocjenu i rangiranje. Iako se razmjerno često primjenjuje koncept nacionalne inovacijske kulture, još uvijek nedostaje njegova općeprihvaćena definicija. Švarc i Lažnjak vjeruju kako se to može objasniti s dva čimbenika: koncept organizacijske ili korporativne kulture zamjenjuje nacionalnu inovacijsku kulturu, a nacionalna inovacijska kultura smatra se izvedenicom iz nacionalne kulture. U takvim uvjetima, *»pojedini elementi nacionalne kulture omogućavaju veću sklonost cjelokupnog društva inovacijama dok drugi čimbenici mogu imati nepovoljan utjecaj na inovacije«* (str. 61).

Postoje mnogobrojne definicije inovacijske kulture, ali one prije svega uključuju norme, vrijednosti i stavove prema inovacijama, tehnologiji, poduzetničkim aktivnostima, poslovnim nepredvidivostima i

drugim različitim kategorijama koje utječu na ponašanje ljudi s obzirom na inovacije. Tumačenje dimenzija proinovacijske kulture vrlo je zahtjevno jer u relevantnoj literaturi ne postoji suglasje koje su dimenzije kulture naklonjene inovacijama. Iako u različitim kulturama, identične dimenzije mogu potaknuti ili ograničiti inovacije, ipak postoji spisak nužnih društvenih vrijednosti i socijalnog ponašanja koje mora sadržavati inovacijska kultura. Navedena obilježja su individualizam, socijalna jednakost, spremnost na rizik i neuspjeh, visoka razina društvenog vjerovanja, nedopuštanje korupcije, prihvaćanje različitosti viđenja i drugo. Očito je kako nacionalna inovacijska kultura ovisi o socio-ekonomskom i političkom okruženju i općim obilježjima nacionalne kulture. Više autora je definiralo različite dimenzije nacionalne kulture, ali najomiljeniji i najpoznatiji je Hofstedeov model. Stoga autorice u ovom istraživanju razmatraju inovacijsku kulturu samo u odnosu na dimenzije nacionalne kulture u skladu s Hofstedeovom sistematizacijom. Literatura o inovacijskoj kulturi na razini poslovnih subjekata mnogo je obiljnija od literature o nacionalnoj inovacijskoj kulturi i na teoretskoj i na empirijskoj razini. To je vjerojatno uzrokovano neposrednom i snažnijom povezanošću inovacijske kulture na razini poslovnih subjekata i poslovnih i inovacijskih rezultata tvrtke nego između obilježja nacionalne kulture i nacionalnih inovacijskih kapaciteta.

Različiti zahtjevi inovacijske kulture i obilježja kulture koja se procjenjuju putem više dimenzija organizacijske kulture, a koji se spominju u relevantnoj literaturi uključuju uspjeh, otvorenost i fleksibilnost, internu komunikaciju, kompetencije i profesionalizam, internu funkcionalnu suradnju i usklađenost, odgovornost zaposlenika te spremnost na preuzimanje rizika. Same vrijednosti koje podržavaju inovacije nisu dovoljne za povećanje broja i značenja ino-

vacija pa stoga tu treba uključiti i društvene inovacijske norme, inovacijske učinke te inovacijsko ponašanje. Druga obilježja koja potiču kreativnost i inovativnost su, između ostalog, fleksibilni stil upravljanja i rukovođenja, uravnoteženost između tehnološke usmjerenosti i one okrenute tržištu, procjena učinaka, konstruktivno takmičenje, neformalna komunikacija, demokratsko okruženje u svijetu rada, visoka razina slobode, izostanak birokratskog ponašanja i pozitivno zajedničko djelovanje. Nadalje, bitan je i snažan utjecaj nacionalne kulture na organizacijsku kulturu i obrasce rukovođenja i upravljanja. Nadalje, način na koji upravni odbori vode tvrtke bez sumnje je pod značajnim utjecajem postojeće nacionalne kulture.

Geert Hofstede, psiholog i profesor organizacijske antropologije i međunarodnog menadžmenta, sa svojim analizama podataka studija vrijednosti na nacionalnoj razini i komparativnim međunarodnim usporedbama dimenzija kulture, ostvario je pravi proboj u komparativnim interkulturološkim istraživanjima. Njegova knjiga *Culture's Consequences* (Posljedice kulture) objavljena 1980. godine sa šest dimenzija inovacija, označila je novu paradigmu istraživanja u društvenim znanostima. One uključuju *udaljenost od moći*, vezanom s alternativnim rješavanjima temeljnih problema nejednakosti među ljudima, odnosno sklonošću autoritarnosti ili liberalnosti u društvu; *izbjegavanje nesigurnosti*, koja se odnosi na razinu stresa u društvu u uvjetima nepoznate budućnosti; *individualizam i kolektivism*, koji obuhvaćaju uključenost ljudi u primarne skupine; *maskulinitet ili feminitet*, s obzirom na podjelu emocionalnih uloga između žena i muškaraca; *orijentaciju prema sadašnjosti ili budućnosti*, s obzirom na pozornost prema budućim ili sadašnjim događajima i, konačno, *sklonost neposrednog zadovoljavanja želja ili suzdržanost*, povezanih s naklonjenošću udovoljavanja

ili sustegnutosti u pogledu ostvarivanja temeljnih ljudskih nastojanja vezanima uz životne užitke.

Postoje razmjerno mnogobrojne kritike Hofstedeovog modela (neodgovarajuća instrumentalizacija kulture, model podrazumijeva pojednostavljeni koncept nacionalne kulture i ne obuhvaća fleksibilnost i promjene kulture koje se događaju tijekom vremena, zanemaruje kulturološke različitosti unutar zemlje, upitna je aktualnost postojećih Hofstedeovih podataka i drugo). S druge strane, mnogi zastupnici podržavaju takav pristup i nastoje ga primijeniti u različiti istraživanjima na raznovrsnim razinama društva. Iako mnogobrojna istraživanja imaju bitno drugačije rezultate, čini se kako postoji snažna povezanost između niže razine udaljenosti od moći (socijalna hijerarhija) i više razine individualizma s postignućima nacionalne inovativnosti izražene brojem odobrenih inovacijskih patenata. Nadalje, istraživanja su utvrdila snažni pozitivni utjecaj prihvaćanja nesigurnosti i individualizma na ostvarivanje više stope inovativnosti. Tvrtke koje posluju u zemljama u kojima se ne prihvaća autoritativno ponašanje, bilježe statistički značajno veće pokazatelje inovativnosti u odnosu na one koje su aktivne u zemljama u kojima se prihvaća takvo ponašanje. Na sličan način, tvrtke koje su aktivne u zemljama kolektivističke kulture ulažu značajno veće iznose u inovacijske svrhe, postižu bolje učinke i ostvaruju statistički značajno više inovacijske pokazatelje u odnosu na one u kojima prevladava individualizam, iako u određenim slučajevima kolektivism može onemogućiti inovacijski napredak. Ovaj dio knjige završava s napomenama o regijama i regionalnim kulturološkim razlikama u Hrvatskoj.

Drugi dio knjige pod naslovom *Empirijska istraživanja* pojašnjava pojedinosti, svrhu i ciljeve istraživanja provedenog o inovativnoj kulturi u Hrvatskoj. Hrvatska

vlada učinila je zavidne napore za razvoj hrvatskog inovacijskog sustava i inovacijske politike, ali usprkos tome, ta politika nema prioritetni položaj među razvojnim temama. Vrlo često, mnogo se veća pozornost usmjerava drugim političkim i socijalnim prioritetima i, slijedom toga, inovacijska politika ima razmjerno nedovoljan utjecaj na inovacije i gospodarski rast. Ovo istraživanje ima tri međusobno povezana cilja: proučiti razlike između hrvatskih regija u pogledu Hofstedeovih kulturnih dimenzija (HKD); regionalne kulturne dimenzije naklonjene i protivne razvoju inovacija te procijeniti odnos HKD-a i regionalnih inovacijskih i poduzetničkih kapaciteta. Autorice podsjećaju kako tumačenje Hofstedeovih kulturnih dimenzija ovisi o prevladavajućim okolnostima »što često dovodi do kontradiktornih rezultata, pa se tako ne može dokazati pravilnost odnosa između kulturnih dimenzija i gospodarskog napretka ili intenziteta inovacija i poduzetništva« (str. 144). Nadalje, neke dimenzije mogu se smatrati važnijima u poticanju inovacija u odnosu na druge. Dok su rezultati mnogih studija pokazali kontradiktorni utjecaj kulturnih dimenzija na inovativnost, poduzetništvo i samozapošljavanje, većina ih je zaključila kako su društvene vrijednosti i norme koje su ključne za uspjeh inovacija spremnost na preuzimanje rizika, kreativnost, suradnja i otvorenost.

Švarc i Lažnjak provele su istraživanje o utjecaju dimenzija kulture na inovacije u šest regija u Hrvatskoj: sjevernoj Hrvatskoj, Zagrebu i okolici, Dalmaciji, Slavoniji i Baranji, Istri te Lici i Banovini. Regionalni rezultati istraživanja u nekim su slučajevima vrlo iznenađujući. Na primjer, Slavonija se računa kao tradicionalno agrarno društvo s jakom povezanošću proširenih obitelji, ali u istraživanju je zabilježila visok stupanj individualizma, odmah nakon zagrebačke regije. Prema uobičajenom tumačenju, visoka razina izbjegavanja ne-

sigurnosti podrazumijeva kako ljudi u takvim okolnostima osjećaju stalnu prijetnju protiv koje se moraju boriti, pate od veće količine stresa, emocionalnosti, neurotičnosti i bilježe nižu razinu subjektivne ocjene zdravlja i dobrobiti. Iznenađuje kako je razina izbjegavanja nesigurnosti značajno viša u Istri u odnosu na druga područja u Hrvatskoj, što znači da se građani u Istri mnogo više boje budućnosti i nastoje je nadzirati brojnim pravilima i regulativom. Društva s većom sklonošću neposrednog zadovoljenja želja su »sretnija«, u njima se više vole zadovoljiti želje koje se odnose na uživanje i zabavu. Prema dobivenim rezultatima, regije Zagreba, Slavonije i Dalmacije su sretnije od ostatka Hrvatske, što znači da su ljudi u spomenutim područjima optimističniji, skloniji zabavi i nadzoru nad životom. Iako su ti rezultati razumljivi za razmjerno razvijena i bogata područja Zagreba i Dalmacije, rezultat za Slavoniju je prilično neočekivan. Zagreb i Istra kao dvije najrazvijenije regije su najviše kratkoročno usmjerena područja. Sjeverna Hrvatska općenito nema obilježja kulture poticaja inovacija. Prevladavajuća usmjerenost na kratkotrajne ciljeve u zagrebačkoj regiji pokazuje visoko vrednovanje tradicije te sklonosti osobnoj nepromjenjivosti i stabilnosti. Istra, najrazvijenija regija u Hrvatskoj nakon Grada Zagreba, od svih hrvatskih regija je najmanje spremna na promjene i ima samo dvije dimenzije inovacijske kulturne (nesklonost autoritarnosti i visoku razinu individualnosti), dok preostale četiri obično ne podupiru inovativni razvoj. Dobiveni rezultati potvrđuju dobro poznatu tezu kako statistički podaci u znanstvenim istraživanjima često ne objašnjavaju cjelokupno zbivanje, pa je tumačenje rezultata istraživanja složeno i zahtjevno.

Počevši od neujednačenosti u rezultatima, autorice u posljednjem kraćem dijelu knjige pod nazivom *Alternativni pristup istraživanjima inovacijske kulture* izlažu

ideje hrvatskih znanstvenika o povezanosti kulture i inovacija. Prilično brojna znanstvena istraživanja hrvatskog gospodarskog zaostajanja te slabog inovacijskog i poduzetničkog napredovanja u odnosu na druge nove članice EU-a mogu se grupirati u dvije skupine: ovisnost o prijednom putu (eng. *the path dependence processes*) ili društvenim vrijednostima naslijeđenim iz socijalizma, dok je drugi pristup više usmjeren na obilježja klijentističkog kapitalizma opterećenog raširenom korupcijom. Prema prvoj skupini, nedostaci inovacijske kulture i nezadovoljavajući tehnološki napredak u komunističkim društvima rezultat su totalitarističke birokratske diktature koja je iskorijenila konkurenciju. Drugo objašnjenje odnosi se na rasprostranjenu korupciju i *crony* kapitalizam u kojem su poduzetničke aktivnosti više usmjerene na stvaranje političkih veza i iznuđivanja rente (eng. *rent seeking*) nego

što su posvećene razvoju poduzetničkih napora i preuzimanju rizika.

Švarc i Lažnjak su u ovoj zanimljivoj knjizi, na znanstveno utemeljen i dojmljiv način, više nego uspješno pojasnile utjecaj kulturnih determinanti na inovacijski razvoj. Na temelju ključnih nalaza iz ove studije, drugi autori u nekim budućim istraživanjima trebali bi preporučiti niz mjera za poboljšanje stanja u Hrvatskoj. Bez sumnje, ova knjiga pruža dovoljno spoznaja i razmatranja koje bi trebale potaknuti znanstvena i stručna istraživanja kao i mjere javne politike vezane uz važno područje inovacijskog razvoja. Možemo samo čestitati autoricama na njihovom izuzetnom ostvarenju u razmatranju inovacijske kulture u uvjetima *crony* kapitalizma.

Predrag Bejaković

Institut za javne financije, Zagreb